

WAT IS HISTORISCHE SOCIOLOGIE?

Remaking Modernity is een raadselachtige titel. Wat betekent ‘remaking’ – opnieuw maken, overmaken? En wat moet er overgemaakt worden? Het verschijnsel moderniteit? Het begrip? En wie zou dit moeten doen? Kortom, vragen te over.

Het lezen van de inleiding heeft me niet veel wijzer gemaakt. Daar kwam ik zinnen in tegen als deze: ‘The formation of modernity now figures as a place of disorder as well as dynamism – troubled, fissured, perhaps even in civilizational crisis.’ Een suggestie van diepzinnigheid kan aan deze woorden niet ontzegd worden; maar om te zeggen dat ik nu de titel begreep – nee.

Remaking Modernity is duidelijk een boek voor goede verstanders, voor ingewijden die elkaar kennen en met het jargon geen moeite hebben, maar er eerder genoeg aan beleven omdat het ze ontslaat van lastige pogingen tot nadere uitleg. De auteurs lanceren zichzelf als een gezelschap dat de historische sociologie beoefent, en in dit specialisme een ‘derde golf’ vertegenwoordigt.

Liever dan te proberen het raadsel van de titel te ontsluiëren wil ik vraag aan de orde stellen wat historische sociologie eigenlijk is. Het is een schijnbaar eenvoudige vraag, waar echter zowel feitelijk empirische als programmatische implicaties aan vastzitten, en die in *Remaking Modernity* nergens gesteld, laat staan systematisch beantwoord wordt.

Behalve naar het ‘wat’ kunnen we ook naar het ‘waarom’ van de historische sociologie vragen. En we kunnen ons afvragen of er omgekeerd ook zoiets is als een sociologische geschiedkunde, en zo ja, waarom die dan niet onder die naam bekend staat.¹ Hoe is, kortom, de verhouding van de historische sociologie tot de beide hoofddisciplines, sociologie en geschiedkunde, hoe is die verhouding historisch gegroeid, hoe zou ze idealiter kunnen zijn? Het is te veel om in deze bespreking te behandelen, maar ik wil wel signaleren dat *Remaking Modernity* aan al deze problemen voorbij gaat.

Daardoor blijft onbesproken welke bijzondere plaats de historische sociologie in feite inneemt binnen het geheel van de sociologie, en of het überhaupt wel wenselijk is dat er zo’n specialisme bestaat. Ik zou in dit verband willen herinneren aan een veel geciteerde uitspraak van Émile Durkheim in *Les règles de la méthode sociologique* (1912) over vergelijkende sociologie: ‘De vergelijkende sociologie is niet een speciale tak van de sociologie; het is de

sociologie zelf voor zover ze niet stopt bij het louter beschrijven van feiten maar deze ook tracht te verklaren.’ (Durkheim 1947: 137)

We hoeven het woord ‘vergelijkend’ maar te vervangen door ‘historisch’ om te zien hoe problematisch ook het begrip historische sociologie is. Zou ‘historische sociologie’, althans in beginsel, niet eveneens gelijk moeten staan met ‘de sociologie zelf’?

De twee grote negentiende-eeuwse sociologen, die gewoonlijk worden beschouwd als de grondleggers van het vak, Auguste Comte en Herbert Spencer, zouden met deze vraag geen moeite hebben gehad. Voor beiden stond vast dat datgene wat Comte de ‘sociale statica’ noemde onverbrekkelijk verbonden was met de ‘sociale dynamica’. Tot de statica zou bijvoorbeeld een algemeen verschijnsel als de ‘self-fulfilling prophecy’ behoren. Dat verschijnsel doet zich in allerlei wisselende historische omstandigheden voor. Die wisselende omstandigheden maken tegelijkertijd deel uit van ontwikkelingen op lange termijn, die worden bestudeerd onder het gezichtspunt van de ‘sociale dynamica’.

De processen op korte en lange termijn grijpen in elkaar; in laatste instantie vallen ze samen. Het onderscheid tussen ‘statica’ en ‘dynamica’ is slechts analytisch; beide aspecten zijn voor de sociologie even essentieel. Het zou daarom een misverstand zijn te menen dat er twee soorten sociologie bestaan: historische en niet-historische. Als dit misverstand toch heerst zou dat wijzen op een misstand, en wel de misstand dat aan veel sociologisch werk nauwelijks te zien is *dat* het historisch is.

Nu is dat laatste inderdaad het geval. Ter illustratie wijs ik op een voorbeeld uit de geschiedenis van de sociologie, dat ik al eens eerder in een ander verband heb aangehaald. In 1941 verscheen het boek *The Social Life of a Modern Community* van W. Lloyd Warner en Paul S. Lunt. Het was een overwegend beschrijvende studie, waarin verslag werd uitgebracht over een gedetailleerd onderzoek in een kleine stad in New England. Eén van de duizenden bevindingen luidde: ‘The person most likely to be arrested in Yankee City is a Polish lower-lower-class male around thirty years of age’ (Warner en Lunt 1941: 373). Deze mededeling heb ik meermalen geciteerd als een toonbeeld van trivialeit in de sociologie. Ik ben daar echter van teruggekomen, toen ik besepte hoe volstrekt ondenkbaar het is dat er in hetzelfde jaar 1941 een publicatie met net zulk nauwkeurig feitenmateriaal over de eigen samenleving, inclusief de samenstelling van de gevangenisbevolking, zou zijn verschenen in Sovjet-Rusland of Nazi-Duitsland.²

Waar het me nu om gaat is niet het ogenschijnlijk triviale maar het onbedoeld historische van het betreffende citaat. Doordat Warner en Lunt hun bevindingen in de tegenwoordige tijd hebben gesteld, viel het historische karakter ervan aanvankelijk niet op. Nu, meer dan zes decennia later, is dat historische echter zonneklaar: het zijn waarschijnlijk nog steeds jonge mannen uit een lage sociale klasse die in een Amerikaanse stad de grootste kans

lopen om gearresteerd te worden – maar het zullen geen Poolse jonge mannen meer zijn. Zo is *ieder* feit dat sociologen zelf ontdekken of uit ander werk naar voren halen en interpreteren afkomstig uit een voortdurend aan verandering onderhevige, en daarom door en door historische werkelijkheid.³

Ieder sociologisch werk is – al dan niet met opzet – historisch, want het verwijst naar een sociale werkelijkheid die (mede) historisch bepaald is. Zoals ook ieder geslaagd geschiedkundig werk een – al dan niet bewust aangebrachte – kern van sociologie bevat: van ideeën over hoe een samenleving functioneert en hoeveel speelruimte individuen hebben om zich in die samenleving te manifesteren.

Over het uiteengroeien van de geschiedkunde en de sociologie zou veel meer te zeggen zijn dan de plaatsruimte hier toestaat.⁴ In elk geval kunnen we constateren dat de historici ons sociologen zijn voor geweest met het vestigen van een universitaire discipline. Zij hebben Herodotus en Thucydides opgeëist als hun grondleggers, zoals de filosofen Plato en Aristoteles hebben opgeëist. Daar hebben geschiedschrijvers van de sociologie zoals Barnes en Becker of Sorokin niets meer aan kunnen veranderen. Degenen die gelden als de eerste sociologen dragen geen oud-Griekse namen; het zijn de al eerder genoemde negentiende-eeuwers Comte en Spencer.

In dezelfde tijd dat Warner en Lunt hun onderzoek in Yankee City verrichtten, stelde de theoreticus Talcott Parsons de vraag: wie leest er vandaag de dag nog Spencer? Het was een retorische vraag, die op zichzelf zou kunnen dienen als voorbeeld van een ‘self-fulfilling prophecy’. Nadat Parsons zijn vonnis had uitgesproken bleef het vele decennia lang niet *salonfähig* om serieus naar hetzij Spencer of Comte te verwijzen.

Parsons’ invloed weerklinkt op vele manieren in *Remaking Modernity*. Geen van de medewerkers aan dit boek betoont zich een verwoede Spencerlezer. Daarvoor is hun perspectief te beperkt. Zij gaan er zonder meer van uit dat er in de sociologie een apart specialisme bestaat dat historische sociologie heet, en dat de geschiedenis van dit specialisme zich heeft afgespeeld in drie ‘golven’. De contouren van deze golven blijven vaag; maar er worden wel enige namen genoemd die de belangrijkste toppen vertegenwoordigen. Voor de ‘eerste golf’ zijn dat Tocqueville, Marx, Durkheim, Weber en, verrassenderwijs, W.E.B. Dubois.

Hoe en waarom aan deze eerste golf een einde is gekomen wordt in *Remaking Modernity* niet nader uitgelegd. Het schijnt dat hij verزند is in het, mede dankzij Parsons rond het midden van de twintigste eeuw dominant geworden, structureel-functionalisme. Op enkele uitzonderingen na richtten de sociologen, zeker in de Verenigde Staten, zich toen zowel in de theorievorming als in het empirisch onderzoek vrijwel uitsluitend op wat Comte ‘sociale statica’ genoemd zou hebben. Wat er nog aan een ‘dynamisch’ georiënteerde interesse restte schrompelde ineen tot de studie van ‘moderniseringsprocessen’.

De term modernisering en de daaraan verbonden theorieën staan bij de auteurs van *Remaking Modernity* in een kwade reuk. Hoewel ik de politiek-ideologische afkeer van een unilineair moderniseringsmodel à la Walt Rostow wel kan begrijpen, lijkt me dit een onvoldoende reden om het hele begrip modernisering zonder verdere omhaal als een 'general and rather vague heading' (p. 4) te verwerpen en door 'moderniteit' te vervangen. Afgezien nog van de intrigerende toevoeging 'rather' vraag ik me af of de term moderniteit niet aan dezelfde euvels van algemeenheid en vaagheid lijdt. En ook dringt zich de vraag op hoe we ons de opkomst van de 'moderniteit' dan wel moeten voorstellen, als er van 'modernisering' geen sprake meer mag zijn.

Opvallend in verband met de in *Remaking Modernity* geuite kritiek op zowel het structureel-functionalisme als de moderniseringstheorie is de afwezigheid van enige verwijzing naar een kritische leerling van Parsons, de socioloog Marion Levy. Diens boek *Modernization and the Structure of Societies* (1966) kan worden gelezen als een magistrale synthese van het structureel-functionalisme en de moderniseringstheorie – de uil van Minerva maakte hier weer eens een grandioze laatste vlucht. Terwijl moderniseringstheorie en structureel functionalisme het beide in *Remaking Modernity* verschillende keren moeten ontgelden, komt de naam van Levy zelfs in de uitvoerige literatuurlijst niet meer voor. Levy behoorde, hoe kritisch ook, tot de school van Parsons. Heeft bij zijn verdwijnen uit de sociologische canon de schim van Parsons nog een rol gespeeld?

Maar niet alleen Levy ontbreekt, op een enkele terloopse vermelding na treft hetzelfde lot ook de socioloog Gerhard Lenski, ondanks de grote bijdragen die hij heeft geleverd aan een bij de evolutietheorie aansluitende sociologische theorie over de geschiedenis van de mensheid. *Remaking Modernity* bevestigt eerder Lenski's indruk dat 'when sociologists do explore the past [...] it is usually in a manner that imitates, more than it complements, the work of historians. [...] Efforts to understand the universe of human societies, past as well as present, are rarely undertaken' (Lenski 2005: 144; zie ook de uitvoerige noot op pp. 137-8).

De redacteuren van *Remaking Modernity* lijken er wel op uit te zijn geweest het gelijk van Lenski te bewijzen. Zij houden zich aan een agenda, die primair bepaald is door enkele aan de recente geschiedenis ontleende thema's zoals de opkomst van het kapitalisme en de omstandigheden die aanleiding geven tot het uitbreken van revoluties. Voor aansluiting bij zoiets groots als David Christian's project van Geschiedenis in het Groot tonen zij nauwelijks enige belangstelling.

Ook van de evolutietheorie schijnen de medewerkers aan *Remaking Modernity* niets te willen weten. Het thema evolutie schittert door afwezigheid. Dit terwijl in de laatste decennia de belangstelling voor de vele nieuwe ontwikkelingen in en toepassingen van deze theorie alom is gegroeid. De *au fond* historisch-genetische benadering van de werkelijkheid is in tal van disciplines door-

gedrongen, tot in de astronomie en de fysica. William McNeill (1998) heeft er op gewezen hoe belangrijk deze wending in het denken kan zijn voor historici – en voor sociologen, zou ik daar aan willen toevoegen, al denk ik daarbij niet aan de vele toepassingen van de ‘sociobiologie’, die de sociale werkelijkheid juist weer eenzijdig in termen van biologische statica interpreteren.

Er wordt in *Remaking Modernity* een enkele keer voorzichtig gezinspeeld op de mogelijkheid van een radicale historisering van de sociologie – maar daar blijft het bij. Het boek als geheel lijdt aan een drievoudige beperking: het geeft een beeld van historische sociologie als een min of meer op zichzelf staand specialisme binnen de sociologie, en dat dan nog hoofdzakelijk binnen de grenzen van de Verenigde Staten, en daarbinnen weer in een kleine besloten kring. *Parochial* is het woord dat zich bij mij opdringt. Er wordt in het boek krachtig stelling genomen tegen Eurocentrisme; de hele opzet weerspiegelt echter een Amerikacentrisch academisch milieu waarin kennelijk een sterke behoefte bestaat om zich af te zetten tegen een oudere generatie, de zogenaamde ‘tweede golf’, met Charles Tilly en Theda Skocpol als boegbeelden.

Juist in de programmatische passages, waarin de auteurs zich als historisch sociologen van de ‘derde golf’ willen profileren, gaan zij zich soms te buiten aan een voor buitenstaanders moeilijk te doorgronden jargon. Ik denk niet dat dit jargon voortkomt uit een welbewust streven naar obscuriteit; het gebruik ervan zal – zoals zo vaak – eerder liggen aan intellectuele gemakzucht, die gevoed wordt door de wetenschap te schrijven voor een eigen vertrouwde parochie van gelijkgezinde academici.⁵

Soms treft ook een oprecht streven naar conceptuele verheldering, zoals in de bijdrage van Rogers Brubaker die in een beschouwing over ‘etniciteit zonder groepen’ terecht wijst op de wijd verspreide neiging om ‘de sociale en culturele wereld voor te stellen als een multichroom mozaïek van monochrome etnische, raciale, of culturele blokken’ (p. 471). Hij signaleert het verschijnsel, maar vervolgt niet met de voor de hand liggende gedachte dat we hier te maken hebben met processen van beeldvorming over en weer binnen sociale figuraties die, zoals Norbert Elias aan de hand van vele voorbeelden heeft aangetoond, door de deelnemende partijen wel worden gevormd maar slechts zeer ten dele overzien en beheerst.⁶

Om aan deze kritische kanttekeningen toch nog een positieve wending te geven: één van de gunstige aspecten van de in *Remaking Modernity* verkondigde ‘derde golf’ lijkt me het althans programmatisch verbreden van het perspectief tot mondiale proporties. Het deed me genoegen uit de bijdrage van Zine Magubane niet alleen te kunnen opmaken dat W.E.B. DuBois is opgenomen bij de vertegenwoordigers van de ‘eerste golf’, maar ook dat hij deze verkiezing onder meer te danken heeft aan het feit dat hij als socioloog de studie van ‘world history’ en ‘human history’ heeft beoefend.

In de negentiende eeuw sprak het vanzelf dat sociologen zich bezighielden met grootschalige historische processen, en de samenleving van hun tijd

bezagen in het licht van die processen. In de twintigste-eeuwse sociologie is het besef steeds sterker geworden dat het perspectief van waaruit deze processen werden gezien eenzijdig en eurocentrisch was. Een voor de hand liggende consequentie had kunnen zijn de eenzijdige eurocentrische benadering te vervangen door een bredere, meer wereldwijd georiënteerde visie. Maar in plaats van de reikwijdte van het sociologisch perspectief uit te breiden werd ze juist steeds meer ingeperkt, in tijd en in ruimte (zie ook Breman 2006). Zo schrompelde het oorspronkelijke bestek van een sociologie waarin langetermijnontwikkelingen vanzelfsprekend een centrale rol speelden ineen tot een sterk hedengericht vak, waarin ergens in de marge plaats was voor een historisch specialisme.

Ik zou deze bespreking kunnen besluiten met de vraag of het niet hoog tijd is voor een ‘vierde golf’, om een eind te maken aan de in *Remaking Modernity* al te triomfantelijk geëtaleerde ‘derde golf’ in de historische sociologie. Maar het verdient meer aanbeveling om weer aansluiting te zoeken bij de eerste fase in de ontwikkeling van de sociologie als een eigen intellectuele discipline, de fase waarin de aandacht nog niet primair gericht was op de structuren en actuele problemen van nationale samenlevingen. Met behulp van alle sindsdien opgedane ervaring en kennis kunnen we de start die toen gemaakt is voortzetten. Het inmiddels algemeen geworden inzicht in de beperkingen en vooringenomenheden van Comte en Spencer hoeft er niet toe te leiden het door hen ingeslagen traject taboe te verklaren.

Noten

1 Ik spreek van ‘geschiedkunde’ vanwege het dubbelzinnige van het woord geschiedenis. Onder ‘geschiedenis’ versta ik hier, zoals een onderwijzer op de lagere school mij geleerd heeft, datgene wat geschied is; de studie daarvan moet dan maar even ‘geschiedkunde’ heten – een term die zowel het louter beschrijvende van ‘historiografie’ als het scientistische van ‘geschiedwetenschap’ vermijdt.

2 Zie Goudsblom 1977: 64-65 en de verzuchting van H.J.A. Hofland in Goudsblom 1974: 187. Voor de herwaardering zie Goudsblom 2001: 158-60.

3 De auteurs van een eerdere *community study*, Robert en Helen Lynd, hebben de historische aard van hun werk achteraf duidelijk ingezien en hun boek *Middletown* (1929) laten volgen door *Middletown in Transition* (1937).

4 Zie Goudsblom 1996, 1997: 178-221; 2001: 148-67.

5 Een voorbeeld, van de redacteurs: ‘With a recognition of the multiplicity of structures, new sites of agency are located where actors transgress and transpose the constraints of local but established interaction orders’ (p. 69). Een tweede voorbeeld, van een medewerker: ‘The felicitous interplay between a puzzle and its solution, not the free commitment to a transcendent goal, is agency’s hallmark’ (p. 81). Tegenover deze geleerdheid staan zinnen als ‘Sometimes we misunderstand ourselves!’ (p. 67) en ‘Prediction is a dangerous game’ (p. 68), waaruit blijkt dat wanneer de auteurs zich wat minder moeilijk uitdrukken hetgeen ze te zeggen hebben vaak wel erg makkelijk te begrijpen is. Jargon aan de kaak stellen is goedkoop, ik weet het. Maar nog veel goedkoper is het om jargon te schrijven.

6 Voorbeelden van figuraties van in onbeheersbare conflicten met elkaar verwikkelde groepen zijn onder meer te vinden in Elias en Scotson 1994. In een voetnoot in de epiloog van *Remaking Modernity* (p. 494) oppert de redactrice Elisabeth Clemens het bange vermoeden dat in de theoretische conclusies van sommige artikelen het wiel opnieuw is uitgevonden. Wie het werk van Elias kent weet dat er goede gronden bestaan voor dit vermoeden.

Literatuur

- Breman, J. (2006) 'De sociologie van het polderland'. *Sociologie* 2, 329-54.
- Durkheim, E. (1947) *Les règles de la méthode sociologique*. Treizième édition. Paris: Presses Universitaires de France.
- Elias, N., en J.L. Scotson (1994) *The Established and the Outsiders. A Sociological Enquiry into Community Problems*. Second edition. London: Sage.
- Goudsblom, J. (1974) *Balans van de sociologie*. Utrecht: Het Spectrum.
- Goudsblom, J. (1977) *Sociology in the Balance. A Critical Essay*. Oxford: Basil Blackwell.
- Goudsblom, J. (1996) 'Human History and Long-Term Social Processes: Towards a Synthesis of Chronology and Phasology'. In: Johan Goudsblom, Eric Jones en Stephen Mennel, *The Course of Human History. Economic Growth, Social Process, and Civilization*. Armon, NY: M.E. Sharpe, 15-30.
- Goudsblom, J. (1997) *Het regime van de tijd*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Goudsblom, J. (2001) *Stof waar honger uit ontstond. Over evolutie en sociale processen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Lenski, G. (2005) *Ecological-Evolutionary Theory. Principles and Applications*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Levy, M.J., Jr. (1966) *Modernization and the Structure of Societies. A Setting for International Affairs*. Princeton: Princeton University Press.
- McNeill, W.H. (1998) 'History and the Scientific Worldview'. *History and Theory* 37, 1-13.
- Warner, W. Lloyd, en P.S. Lunt (1941) *The Social Life of a Modern Community*. New Haven: Yale University Press.